

В.П. Мартиненко, д.е.н., професор, професор кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Б.О. Ширяєва, магістр кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ВАЛЮТНИМ РИЗИКОМ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

У статті розкрито зміст поняття «валютний ризик», виділені види даних ризиків, досліджуються фактори, що впливають на оцінку валютного ризику, визначені кількісні та якісні його параметри. Надана змістовна характеристика методів управління валютними ризиками та виділено із загальної сукупності найбільш оптимальні методи для їх використання банківськими установами в Україні. Об'єктом дослідження в статті є методи управління валютними ризиками банківської діяльності. Предметом дослідження є теоретичні аспекти методів управління валютними ризиками, що використовуються банками. Мета роботи – визначення оптимальних методів управління валютними ризиками в діяльності комерційних банків. Окрім цього, для повноти розкриття основної мети дослідження в статті розглянуто світовий досвід використання окремих методів управління валютними ризиками.

Ключові слова: комерційні банки, валютні ризики, оптимальні методи управління, хеджування.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Криза у вітчизняній банківській системі свідчить, що реалізація валютних ризиків може мати значні негативні наслідки для банків. Спостерігалось суттєве погіршення ринкових очікувань з одночасним підвищенням попиту на іноземну валюту, збільшенням її дефіциту та надмірною волатильністю обмінного курсу гривні. Гривня відносно долара США за офіційним курсом послабила свої позиції на 97,3 % [1]. За таких умов розвитку економіки країни прийняття обґрунтованих управлінських рішень потребує належної оцінки, що дозволяє визначити, на якому рівні знаходиться банк та які його перспективи.

Варто зазначити, що головна складність в управлінні валютним ризиком полягає як у складності його оцінки та потребі дослідження його компонентів у взаємозв'язку та динаміці, так і у виборі методів управління валютною позицією. Цим зумовлена поява Проекту Закону України № 4938 «Про внесення змін до деяких законів України щодо упередження (мінімізації) негативного впливу на стабільність банківської системи» та Постанови Правління Національного банку України «Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України». Саме тому

банки змушені постійно покращувати існуючі методи управління валютним ризиком та розробляти нові, більш досконалі. Відповідно тема дослідження є актуальною і має важливе науково – практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Дослідженню валютного ризику комерційних банків присвятили свої праці такі вчені як Бутук О.І., Коцин О. Е., Прасолова С.П., Кривич Я.М., Ботвіна Н. О. [2–6]. Але в роботах вітчизняних науковців значна увага приділена оцінці валютних ризиків, причинам їх виникнення, хеджуванню. Для успішного функціонування банківських установ необхідно виділити оптимальні методи управління валютним ризиком. В роботах вчених-економістів на даний час недостатньо приділено уваги саме цьому питанню.

Постановка завдання. У даному дослідженні поставлено за мету охарактеризувати основні методи управління валютним ризиком та визначити найбільш оптимальні для використання банківськими установами в сучасних умовах розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтування отриманих наукових результатів. Валютний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют та цін на банківські метали [1].

Валютний ризик поділяється на ризик трансакції, трансляційний ризик, економічний валютний ризик.

Під час оцінки валютного ризику враховують:

- існування адекватної внутрішньої нормативної бази щодо управління валютним ризиком, а також відповідної практики виконання її вимог;

- обсяг балансових та позабалансових статей, які підлягають переоцінці у зв'язку зі змінами поточного валютного курсу та строкового валютного курсу;

- структуру балансових та позабалансових статей;

- строк існування або очікуваний строк подальшого утримання валютних позицій;

- розмір і строк неузгоджених грошових потоків;

- розмір позицій у валютах, обсяги торгівлі якими є обмеженими;

- потенційну величину втрати капіталу у зв'язку з перерахуванням валютних позицій у їх гривневий еквівалент у разі зміни валютних курсів;

- наявність своєчасної, точної та інформативної управлінської інформації;

- рівень і кваліфікацію керівництва та персоналу;

- адекватність механізмів контролю моніторингу інформації, ефективність облікових підходів;

- дотримання внутрішніх положень, нормативно-правових актів або законів.

Урахування викладених факторів дозволяє оцінити кількість валютного ризику (табл. 1).

Таблиця 1. Кількісні параметри валютного ризику

Незначна кількість	Помірна кількість	Значна кількість
Величина відкритих валютних незахеджованих позицій в окремих валютах є обмеженою	Величина відкритих валютних незахеджованих позицій в окремих валютах є помірною	Величина відкритих валютних незахеджованих позицій в окремих валютах є значною
Потоки грошових коштів є передбачуваними, добре узгодженими або захеджованими	Невідповідності потоків грошових коштів є передбачуваними, розміри таких невідповідностей є помірними	Банк має позиції у неконвертованих валютах, що ускладнює процес, швидкість та вартість хеджування
Вплив змін валютних курсів на величину надходжень та/або капіталу незначний	Вплив змін валютних курсів на величину надходжень та/або капіталу помірний	Вплив змін валютних курсів на величину надходжень та/або капіталу значний

Складено на основі [2]

Якість управління валютним ризиком оцінюється з урахуванням таких факторів:

1. Чіткість і обґрунтованість обмеження валютних позицій за валютами, строками та інструментами у внутрішній нормативній базі. Чіткість розподілення обов'язків.

2. Вміння передбачати та адекватно реагувати на зміни ринкових умов керівництва та відповідальними посадовими особами банку.

3. Обґрунтованість та достатність інструментів та методів кількісної оцінки ризику, зважаючи на розмір та складність діяльності банку.

4. Достатність наявної в керівництва компанії інформації для оціни волатильності ринку і оцінки сукупного ризику банку.

5. Відображення системою лімітів розуміння та параметрів ризику для надходжень та капіталу за різними визначеними сценаріями.

6. Незалежність функції визначення кількісної оцінки і моніторингу ризику від діяльності, пов'язаної з прийняттям ризику.

За кожним з наведених 6-ти критеріїв проводиться розподіл на 3 групи: висока якість; потребує вдосконалення; низька якість.

Здійснення оцінки валютного ризику визначається у такій послідовності:

– розраховується баланс банку в розрізі валют для визначення розміру відкритих валютних позицій;

– проводяться збір та підготовка даних (динаміка валютних курсів) для розрахунку показників волатильності курсів валют;

– здійснюється розрахунок вартості під ризиком (VaR) як окремо за кожною валютою,

так і за портфелем в цілому (з урахуванням кореляцій валют між собою);

– застосовується бек-тестування для порівняння фактичних результатів з оцінками і припущеннями.

Беручи до уваги результати оцінки валютного ризику банківські установи обирають методи управління, представлені на рис.1.

Методи управління:

Управління валютною структурою балансу (натуральне управління валютною позицією):

- Структурне балансування за обсягами і строками
- Конверсійні операції
- Випередження та відставання
- Дисконтування платіжних вимог (форфейтинг)

Хеджування валютного ризику (синтетичне управління валютною позицією):

- Форвардні контракти
- Валютні ф'ючерси
- Валютні опціони
- Своп-контракти
- Валютні операції своп, подвійний форвард

Рис. 1. Методи управління валютною позицією

Адаптовано на основі [3]

Зміст першої групи методів зводиться до впливу на валютну структуру балансу для обмеження наслідків переоцінки валютних інструментів.

Структурне балансування валютних потоків полягає в узгодженні обсягів та строків активних і пасивних операцій з усіма іноземними валютами, якими оперує банк. Ідея методу структурного балансування може застосовуватись щодо будь-яких балансових операцій з валютними коштами: конверсійні операції, укладення кредитних і депозитних угод в іноземній валюті, узгодження валютних надходжень і платежів, проведення форфейтингових операцій, реструктуризація кредиторської та дебіторської валютної заборгованості, купівля та продаж цінних паперів, деномінованих в іноземній валюті. Обсяги та терміни проведення зазначених операцій добираються так, аби це дало змогу закрити валютні позиції чи знизити їх величину до прийнятного рівня.

Одним із прийомів, що широко використовується банками у процесі управління валютними позиціями, є проведення конверсійних операцій. Наднормативна позиція за певною валютою може бути зменшена її обміном на іншу валюту, за якою величина позиції була нижчою за норматив. Це дозволяє

приводити валютні позиції у відповідність з установленими вимогами без здійснення операцій з базовою валютою. Як правило, банки вдаються до конвертації валюти, курс якої знижується, у більш надійну та стабільну валюту. Наприклад, якщо очікується значне зростання курсу євро відносно долара США, то має сенс швидкий обмін вільних грошових коштів у доларах на євро. Але конверсійні операції майже не впливають на величину загальної валютної позиції банку, прийнятої в Україні (норматив Н15), і тому не можуть бути використані для її регулювання.

Forex в Україні розвинений слабо, і ним захоплюються тільки великі банки, де є сильні дилери. Вони переважно здійснюють поточні конверсійні операції [5].

У процесі управління валютним ризиком банки можуть скористатися методом випередження та відставання, який ґрунтується на змінах строків платежів в іноземних валютах залежно від очікуваних коливань валютних курсів. Маніпулювання строками дозволяє закрити короткі позиції за певними валютами до зростання їх ринкового курсу і відповідно довгі позиції – до зниження курсу. До найпоширеніших на практиці форм зазначеної тактики належать:

– прискорення репатріації капіталу, прибутків, інших грошових коштів в очікуванні ревальвації національної валюти або сповільнення процесів репатріації перед девальвацією національної валюти;

– прискорення чи сповільнення погашення основної суми боргу в іноземній валюті та виплати відсотків залежно від зміни валютного курсу;

– дострокова оплата послуг і товарів (основних фондів, товарно-матеріальних цінностей) у разі підвищення курсу валюти платежу або затримка платежів в очікуванні зниження курсу;

– прискорення чи сповільнення нарахування і виплати дивідендів, надходження коштів в іноземній валюті до статутного фонду банку;

– регулювання одержувачем інвалютних коштів строків їх конверсії в національну валюту.

Можливості застосування прийому випередження та відставання визначаються насамперед законодавчим регулюванням та умовами фінансових контрактів. У більшості угод, за якими відбуваються платежі, передбачається як можливість дострокової оплати, так і види та розмір штрафних санкцій за несвоєчасне здійснення переказів валютних коштів. В останньому випадку затримка платежу через зниження курсу буде виправдана лише тоді, коли зниження витрат на придбання валюти за новим курсом перекриє суму нарахованих штрафів.

Прийом дисконтування платіжних вимог в іноземній валюті є різновидом обліку векселів і полягає в переуступці банку права вимоги заборгованості в іноземній валюті в обмін на негайну виплату банком власнику векселя відповідної суми коштів у національній або іншій іноземній валюті. Дисконтування здійснюється здебільшого через проведення форфейтингових операцій. При цьому банк купує векселі на всю суму і на повний строк без права їх регресу (обороту) на попереднього власника. Відмінність цієї операції від традиційного обліку векселів полягає в тому, що форфейтингові операції проводяться зі значними обсягами платежів в іноземній валюті (звичайно не менш як 1 млн дол. США) та із тривалою

розстрочкою (на період від півроку до п'яти – семи років). Загальноприйнята практика передбачає наявність гарантії третьої особи, або аваль, а також здійснення серії регулярних платежів, які оформлені простими векселями. Форфейтинг може розглядатись як експортний факторинг і є, по суті, кредитуванням експортера.

Дисконтування платіжних вимог в іноземній валюті здійснюється також іншими способами, що мають певні відмінності порівняно з форфейтингом, такі як право регресу векселів, спеціальний, узгоджений сторонами занижений валютний курс. Добір платіжних вимог, які дисконтуються, за строками виплат згідно з власними потребами банку допомагає менеджментові планувати майбутні дії щодо управління валютною позицією.

Дисконтування платіжних вимог в іноземній валюті має низку обмежень та недоліків, які й зумовлюють його незначне поширення у процесі управління валютною позицією. Навіть якщо банку вдалося знизити позиційний валютний ризик за допомогою таких операцій, то форфейтер (банк) наражається на інші ризики, зокрема ризик неплатежу, політичний ризик у країні емітента векселів, ризик переказу валютних коштів, який полягає в неможливості виконання зобов'язань в іноземній валюті країною покупця. Крім того, банку не вдається уникнути валютного ризику, пов'язаного зі зміною курсу валюти платежу протягом дії форфейтингової угоди. Тому не кожний банк погоджується стати форфейтером. Деякі банки, навпаки, спеціалізуються на такому способі фінансування експортерів.

Здебільшого форфейтингові операції проводяться банком для отримання прибутків від різниці між номінальною сумою векселя та реальною величиною коштів, випланих банком їх власнику, а також одержання комісійного доходу. Законодавство та правила валютного регулювання в окремих країнах обмежують використання методу дисконтування платіжних вимог в іноземній валюті, як це й відбувається у вітчизняній практиці.

Загалом управління валютними позиціями за допомогою проведення балансових операцій часто не відповідає власним потребам та планам банку, а іноді не вигідне з погляду витрат.

Вітчизняні банки змушені вдаватися до таких прийомів за браком необхідних умов для застосування сучасніших та досконаліших методів регулювання валютної позиції, таких, зокрема, як строкові валютні угоди.

Друга група методів, пов'язана з хеджуванням валютного ризику, передбачає створення захисту від валютних ризиків укладанням додаткових строкових угод за іноземною валютою, які дозволяють компенсувати можливі фінансові втрати за балансовими статтями внаслідок зміни валютного курсу. Хеджування здійснюють за допомогою проведення операцій з форвардними валютними контрактами, валютними ф'ючерсами та опціонами, валютними своп-контрактами, свопціонами, а також різних їх комбінацій типу подвійний форвард, валютний своп [6].

Широкий вибір похідних фінансових інструментів на міжнародних ринках дозволяє банкам знаходити найефективніші комбінації проведення валютних операцій та застосовувати досконалі методи управління валютною позицією для зниження валютного ризику. Інструменти хеджування валютного ризику відрізняються за характеристиками та механізмами функціонування. Банк визначає валютні ризики на основі зовнішніх даних: макроекономічних індикаторів фінансового ринку (валютних курсів, показників волатильності), а також внутрішніх даних про розмір відкритих валютних позицій банку (їх динаміка та структура за валютами) і фактичних курсів валют за окремими транзакціями.

Основним інструментом управління валютним ризиком як на рівні банку, так і централізовано з боку державного регулятора поки що залишається лімітування. Фінансові установи застосовують цей інструмент шляхом встановлення лімітів на загальну відкриту валютну позицію по банку в цілому, у розрізі підрозділів та операцій; суму можливих збитків від зміни валютного курсу; казначейські операції (арбітражні конверсійні операції, казначейські неторговельні операції із готівковою іноземною валютою, операції із банківськими металами).

Серед загальної сукупності методів управління валютним ризиком до оптимальних варто віднести структурне балансування за

обсягами і строками, яке може застосовуватись щодо будь-яких балансових операцій з валютними коштами. Слід також виділити такий метод як конверсійні операції, використання яких дозволяє приводити валютні позиції у відповідність з установленими вимогами без здійснення операцій з базовою валютою. Варто відмітити, що такі операції можуть бути джерелом одержання спекулятивних прибутків.

Заслужують на увагу форвардні контракти, які належать до позабіржових інструментів. Використання даного метода банківськими установами дає змогу спланувати свої майбутні грошові надходження чи витрати і знати їх точну величину, незважаючи на зміни в ринковій кон'юктурі, дозволяє досить точно хеджувати ризик визначенням суми угоди і термінів, які відповідають потребам сторін [4]. Важливо відмітити, що комісійні при цьому не стягуються.

На нашу думку, комерційним банкам більш активніше варто застосовувати валютні опціони, адже прибуток покупця опціону не обмежується, як це властиво для інших інструментів хеджування. Крім того, використання цього методу обмежує ризик покупця величиною опціонної премії, що дає змогу планувати діяльність у напрямі компенсації ймовірних втрат.

Для великих комерційних банків, які мають доступ до Forex або Globex вигідним є використання такого методу синтетичного управління як валютні операції своп, подвійний форвард, застосування якого надає право одному чи обом учасникам вносити до контракту деякі зміни або нові умови протягом періоду його дії. Слід зазначити, що на даний час через нерозвинену фінансову інфраструктуру лише найбільші українські банки використовують інструменти синтетичного управління, в той час як світовий ринок фінансових інструментів, що використовуються при синтетичному управлінні, перевищує 5 млрд. доларів і продовжує зростати (рис.2).

Найбільше операцій приходить на європейський ринок з центрами в Лондоні та Франкфурті. При цьому на ринку цих інструментів банки виступають маркет мейкерами, тобто диктують правила і несуть мінімальні ризики.

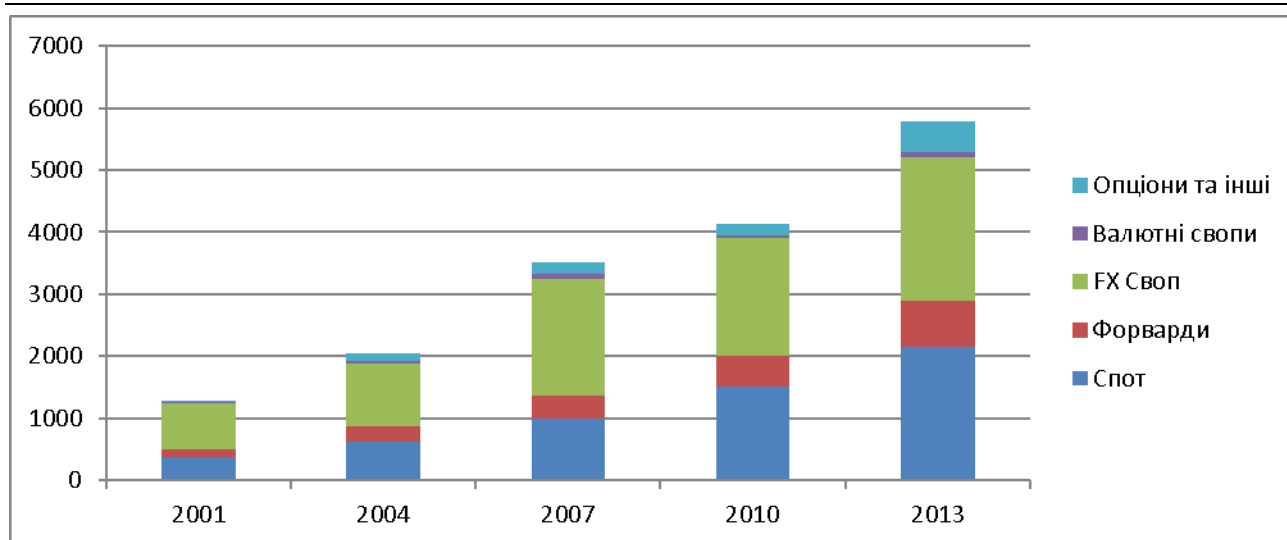

Рис. 2. Динаміка зростання інструментів синтетичного управління у світі
Адаптовано на основі [7]

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином проведене дослідження показало, що із загальної сукупності методів управління валютним ризиком банківським установам рекомендується більш активно використовувати структурне балансування за обсягами і строками, конверсійні операції,

форвардні контракти, валютні опціони та валютні операції своп, подвійний форвард. Зазначені переваги у використанні саме цих методів, дають підстави вважати, що їх використання дозволить комерційним банкам максимально ефективно здійснювати свою діяльність за рахунок зменшення впливу валютних ризиків.

Список літератури

1. Сайт НБУ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
2. Постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004 № 104 Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36986>
3. Примостка Л.О. Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.
4. Прасолова С.П., Проблеми оцінки та управління валютним ризиком комерційних банків: актуальні аспекти [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.uccu.org.ua/bitstream/123456789/1152/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%2010.pdf>
5. М.І. Мельник, М.К. Колісник Конверсійні операції комерційних банків: переваги, недоліки і перспективи розвитку в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/4879/1/147.pdf>
6. Ботвіна Н. О., Хеджування валютного ризику як складова банківської безпеки [Текст] / Наталія Олександрівна Ботвіна // Економічний аналіз: зб.наук.праць / Тернопільський національний економічний університет, редкол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. – Том 14. – № 2. – С. 17–21. – ISSN 1993-0259.
7. Bank for international settlement Triennial Central Bank Survey of foreign exchange and derivatives market activity [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.bis.org/publ/rpfx13fx.pdf>

References

1. Site of the NBU [electronic resource] – Access: <http://www.bank.gov.ua>
2. Resolution of the National Bank of Ukraine of 15.03.2004 № 104 Guidelines for the inspection of banks' risk assessment system [electronic resource] – Access: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36986>
3. Prymostka LA Textbook. – 2nd ed., Ext. and revised. – K.: KNEU, 2004. – 468 p.
4. Prasolov SP, problems of estimation and currency risk management of commercial banks: current aspects [electronic resource] – Access:

<http://dspace.uccu.org.ua/bitstream/123456789/1152/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%2010.pdf>

5. Melnik MI, Kolesnik MK Conversion operations of commercial banks: advantages, disadvantages and prospects of development in Ukraine [electronic resource] Access: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/4879/1/147.pdf>

6. Botwin NA, Hedging currency risk as part of banking security [Text] / Natalia Botwin // Economic analysis: zb.nauk.prats / Ternopil National Economic University, redkol .: SI Shkaraban (chairman. Ed.) etc. – Ternopol: Publishing and printing center of Ternopil National Economic University, «Economic Thought», 2013. – Volume 14. – № 2. – P. 17–21. – ISSN 1993-0259.

7. Bank for international settlement Triennial Central Bank Survey of foreign exchange and derivatives market activity [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.bis.org/publ/rpfx13fx.pdf>

V.P. Martynenko, *Doctor of Economic Sciences, Full Professor, Professor at the Department of Economics and Business, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*

B.O. Shyriaieva, *Master of Economics and Entrepreneurship, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*

Methods of currency risk management of commercial banks

The article reveals the concept of «currency risk» data types of risks identified, investigated factors influencing the assessment of the currency risk determined quantity and quality settings. The information content characteristics of currency risk management and selected from the total set of optimal methods for the use of banking institutions in Ukraine. The object of research down in Article is currency risk management methods of banking. The subject of the research is theoretical aspects of currency risk management methods used by banks. The aim is to to determine the optimal management of currency risks in commercial banks. In addition, to complete the disclosure of primary purpose of research in article considers the world experience of the use of certain methods of currency risk management.

Keywords: commercial banks, currency risks, optimal management practices, hedging.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2016 р.